

Сочка К. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Sochka Kateryna

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Finance and Banking Department
HEI «Uzhhorod National University»*

Palinchak Mykola

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Politics
HEI «Uzhhorod National University»*

МИТНІ ПЛАТЕЖІ ЯК ФІСКАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВИ: ТЕНДЕНЦІ ТА ВИКЛИКИ ПОТОЧНОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті досліджено економічний зміст митних платежів, як інструменту державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Вивчено значення надходжень від перерахувань митних органів у податкових доходах бюджетів різних груп країн за класифікацією Всесвітньої митної організації та їх взаємозв'язок з рівнем економічного розвитку таких країн. Проаналізовано роль митних платежів у формуванні доходів державного бюджету України та вплив військової агресії на досліджувані показники бюджету. Досліджено позитивні та негативні ознаки митних платежів, як непрямих податків на різних суб'єктів економічної системи – органів влади, економічного сектору та населення. Окреслено окремі проблемні питання пов'язані з дотриманням фінансової дисципліни у сфері митної діяльності, адмініструванням митних платежів та запропоновано певні заходи щодо мінімізації таких проблем.

Ключові слова: митні платежі, доходи бюджету, непрямі податки, зовнішньоекономічна діяльність, економічний розвиток.

Вступ та постановка проблеми. В умовах невизначеності економічних, соціальних, політичних процесів, подолання віддалених наслідків пандемії COVID-19, військових дій на Сході України, перед урядами багатьох країн стоїть актуальне завдання формування системи стабільних джерел доходів бюджету для фінансування різноманітних потреб держави.

Тому питання ефективного і сталого наповнення бюджету за рахунок диверсифікованих ресурсів є важливим для усіх держав. Загальновідомо, що найбільш важливими реальними доходами бюджетів у країнах з розвинутою економікою є податки. Однак, актуальним залишається завдання пошуку оптимального співвідношення між рівнями прямого та непрямих оподаткування, які мають відмінну економічну природу та різний вплив на можливості формування фінансового потенціалу органів влади, економічні процеси та поведінку споживачів в рамках національних економічних систем. В умовах активної зовнішньоекономічної діяльності та міжнародної економічної кооперації, питання пошуку оптимальних моделей оподаткування таких відносин є важливим з точки зору як наповнення бюджетів, так і забезпечення привабливих економічних умов для суб'єктів цих відносин. В Україні оподаткування зовнішньоекономічної діяльності (головним чином імпортних операцій) з середини 90-х років ХХ ст. має чітко виражений фіскальний ефект і традиційно займає вагомий роль при формуванні дохідної бази державного бюджету. Однак, продовження практики щодо суттєвої залежності державного бюджету від надходжень за рахунок митних платежів у довго-

строковій перспективі є скоріш негативним явищем. Така політика забезпечує досягнення короткострокового фіскального результату, однак не формує передумови для активізації економічної діяльності, залучення реальних інвестицій, відновлення та зростання національного виробництва, підвищення рівня доходів громадян. Саме досягнення зазначених завдань у кінцевому результаті дає можливість збільшити доходи держави за рахунок зростання реального ВВП, а не оподаткування споживання, як у випадку з непрямими податками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на актуальність проблематики диверсифікації джерел наповнення державного бюджету в умовах нестабільності, в т.ч. за рахунок зовнішньоекономічних відносин, питання економічного змісту митних платежів, їх класифікації досліджувалися такими відомими вітчизняними науковцями у галузі митної сфери, як Бережнюк І., Дем'янюк О., Герчаківський С., Гребельник О., Крисоватий А., Крупка М., Пашко П., а фіскальні аспекти у формуванні доходів державного бюджету України впродовж останніх років детально вивчено у працях дослідників Дубовик О., Мартинюк І. [1], Найдено О. [2], Сідляр В., Валігура В. [3], Крилач О. [4].

Незважаючи на ґрунтовні наукові доробки у зазначеній тематиці, у більшості досліджень акцент робиться на переважному вивченні фіскальних аспектів оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, однак недостатньо уваги приділяється довгостроковим наслідкам занадто високого рівня оподаткування непрямими податками для різних учасників економічних відносин (зокрема, спожив-

вачів імпортованих товарів та послуг, реального сектору економіки).

Метою статті є оцінка ролі митних платежів у формуванні дохідної бази державного бюджету України, в т.ч. після початку військових дій на Сході; виявлення окремих проблемних питань у адміністрування митних платежів та потенціалу зростання дохідної бази бюджету без посилення податкового навантаження.

Результати дослідження. Митні платежі – податки, які повинні бути сплачені при переміщенні товару через митний кордон країни (імпорт, експорт, транзит) і є обов'язковою умовою такого переміщення. Контроль за справлянням митних платежів зазвичай покладено на митні органи.

Податковий кодекс України [5, ст. 14.1.113] трактує митні платежі, як податки, що відповідно до Податкового Кодексу або митного законодавства справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України; при цьому контроль за справлянням таких платежів покладено на контролюючі органи. Митним кодексом України [6, ст. 2] до митних платежів віднесено мито, акцизний податок із ввезених на митну територію України підкацизних товарів (продукції) та ПДВ із ввезених на митну територію України товарів (продукції).

У окремих країнах ЄС при ввезенні товарів з поза меж ЄС можуть сплачуватися аналогічні до вітчизняних платежі з імпорту, зокрема, мито, акцизний податок, ПДВ, антидемпінгове мито, компенсаційне мито [7, с. 12].

Теоретичне визначення митних платежів вітчизняними науковцями є подібним, наприклад, автор [8, с. 259] вважає митними платежами такі податки та збори, що нараховуються в установленому порядку при переміщенні через митний кордон країни товарів та інших предметів під контролем митних органів. За твердженням [9, с. 165] митні платежі є різновидом обов'язкових платежів, які нараховують і справляють у встановленому порядку під час переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України під контролем митних органів. Цей же автор наголошує [9, с. 167], що критерієм визначення митних платежів є також суб'єкт стягнення, а саме той орган, який виконує контролюючі функції з нарахування, справляння та адміністрування цих платежів.

Виходячи з зазначеного, з економічної позиції до митних платежів, тобто тих платежів, які можуть адмініструватися митними органами, належить дещо ширший перелік неподаткових платежів. Саме тому науковцями пропонується більш деталізоване групування платежів, які адмініструються митними органами. Погоджуємося з думкою автора [8, с. 254], який пропонує усі платежі, які нараховуються митними органами об'єднати у декілька груп, а саме: платежі, які пов'язані з митним тарифом (мито); різні види плат та відшкодувань; непрямі податки, що повинні сплачуватися при здійсненні експортно-імпортних операцій (акцизний податок, ПДВ); платежі за виконання певних функцій та завдань митними органами та супутніми службами; платежі, пов'язані з порушення митного законодавства, реалізацією безгосподарного і конфіскованого майна.

Оскільки ефективність реалізації державної політики у сфері адміністрування митних платежів безпосередньо залежить від якості, прозорості, законності, технологічності та швидкості роботи митних органів, доцільно проаналізувати їх роль у виконанні поставлених фіскальних завдань.

Завдання митних органів у багатьох країнах світу подібні до завдань державної митної служби України, їх можна узагальнити за наступними напрямками: забез-

печення збору та перерахування до бюджету податків та платежів за здійснення міжнародних торгівельних операцій; застосування інструментів тарифної та торгівельної політики; узагальнення даних торгівельної та митної статистики; протидія переміщенню через митний кордон країни заборонених та небезпечних товарів та предметів [10, с. 3].

Дещо відмінне та розширене бачення щодо вкладу митних органів у сприяння економічній конкурентоспроможності має автор [11, с. 2], на думку якого митниця може допомагати у розвитку торгівельних відносин, формуванні доходів бюджетів, а також забезпечити захист вітчизняних споживачів іноземної продукції та національного бізнесу від недобросовісної конкуренції.

За допомогою різних інструментів митні органи забезпечують досягнення широкого переліку завдань (мобілізація державних доходів, покращення бізнес клімату, забезпечення безпеки громадян, формування економічної та фінансової статистики, сприяння інтеграції у регіональній економічно союзи, виявлення правопорушень та незаконних фінансових потоків у сфері митної діяльності, тощо). Пріоритети національної митної політики звичайно визначаються кожною окремою країною і залежать від економічних, політичних, соціальних умов конкретних періоду історичного розвитку.

У контексті даного дослідження вважаємо доцільним нагадати, що усі митні платежі належать до групи непрямих податків, тобто податків на споживання. Таким чином, ці платежі (мито, акцизний податок, ПДВ з імпортованих в Україну товарів) представляють собою надбавку до ціни реалізації товару, що повністю перераховується до бюджету і є прямим доходом держави.

Непрямі податки у більшості країн виконують переважно фіскальну функцію, а саме забезпечення формування дохідної бази бюджету.

З точки зору органів влади активне застосування цих податків є досить привабливим через низку чинників, зокрема, вони забезпечують відносно швидке, повне та рівномірне надходження запланованих доходів бюджету, особливо це є характерним для ПДВ. Така ситуація пояснюється порівняно сталим у часі та відносно рівномірним у просторовому плані споживанням базового переліку товарів та послуг в межах національної економіки. Крім того, непрямі податки є малопомітними для споживачів товарів та послуг (які фактично виступають їх реальними платниками) через те, що вони включені до ціни реалізації продукту [12, с. 110]. Споживачі не завжди розуміють, що купляючи товари, вони оплачують не тільки безпосередньо матеріальні та трудові витрати на його виробництво, інші видатки пов'язані з процесом виготовлення та реалізації цього товару, але і непрямі податки, які збільшують його ціну. Населення спостерігає загальне підвищення цін на товари та послуги, але не завжди розуміє, що надмірне оподаткування непрямими податками сприяє зростанню споживчої інфляції.

Непрямі податки також мають регресивний характер, практично не залежать від рівня доходів кінцевого споживача, що посилює соціальну нерівномірність для мало-забезпечених громадян.

Тому, поряд із фіскальною ефективністю така «прихованість» непрямих податків для їх реальних платників, споживачів товарів і послуг, є привабливою для влади у питаннях поступового посилення податкового тягаря у випадку потреби у збільшенні доходів бюджетів.

Серед митних платежів найбільш важливе фіскальне значення має ПДВ, яким оподатковується імпорт практично усіх товарних груп (за невеликим виключенням).

Запровадження та активне використання акцизного податку, крім фіскального ефекту, дає можливість державі певною мірою впливати та обмежувати споживання окремих шкідливих для здоров'я товарів шляхом підвищення його ставок (тютюнові вироби, алкогольні напої).

Мито є загальнодержавним податком, який використовується виключно у зовнішньоекономічній діяльності. Воно виконує переважно регулюючі функції щодо імпорту – експорту окремих товарів, додаткового захисту та підтримки вітчизняних виробників, підвищення їх конкурентоспроможності; фіскальне значення мита в Україні є несуттєвим.

Ще раз наголошуємо, що надмірне використання непрямих податків веде до збільшення цін на усі товари та послуги, звуження попиту на національному ринку, зменшення реальних доходів населення, зростання споживчої інфляції. Особливо це стосується «ресурсних» товарів, які використовуються при виготовленні інших товарів виробничого або побутового характеру, наданні послуг (наприклад, пальне та електроенергія), які є вагомою статтею витрат при виробництві практично усіх товарів та послуг, забезпеченні транспортних перевезень.

У міжнародному науковому та експертному середовищі вважається, що висока частка митних платежів у податкових доходах бюджетів є однією з ознак країн з невисоким рівнем економічного розвитку; ця теза підтверджується як теоретичними дослідженнями [13, с. 107], так і практиками міжнародних організацій [11].

Зокрема, експерти Всесвітньої митної організації [11, с. 5] стверджують, що саме країни, які розвиваються більше залежать від митних надходжень у формуванні своєї дохідної бази. При цьому прямі податки на доходи населення або прибуток бізнесу у таких країнах є менш вагомими для забезпечення фінансування функцій держави. За умови відсутності надходжень від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, країни з низьким рівнем економічного розвитку мають труднощі з забезпеченням фінансування своїх державних завдань. Наголошується, що сьогодні у країнах з розвинутою економікою надходження від митних платежів не є основним джерелом фінансування витрат держави. Цей же автор констатує, що економічно розвинуті країни у попередні періоди розбудували свою економічну базу та інфраструктуру, необхідну для забезпечення економічної конкуренції, використовуючи на ці потреби саме надходження від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності.

Узагальнені дані щодо частки платежів, які були перераховані до національних бюджетів митними органами відповідних країн за звітними даними Всесвітньої митної організації наведено у таблиці 1.

Зрозуміло, що у запропонованому Всесвітньою митною організацією групуванні країн, кожна група об'єднує різні за своїм ресурсним, економічним, людським та

підприємницьким потенціалом держави, тому можемо робити тільки дуже загальні оцінки. Із запропонованих шести груп країн, найбільш однорідним за відносно високим рівнем економічного розвитку є макрорегіон «Європа». Можемо стверджувати, що у контексті нашого дослідження, саме країни Європи, порівняно з іншими макрорегіонами, демонструють найнижчу частку митних платежів у податкових доходах бюджетів. Така ситуація є свідченням фінансової спроможності цих країн акумулювати податкові ресурси бюджету за рахунок інших наявних джерел, зокрема, досить високого рівня оподаткування доходів населення та прибутку корпорацій, розвинутої системи оподаткування комерційної і приватної власності та нерухомості. Країни цього макрорегіону, незважаючи на відмінності між ними, у цілому сформували диверсифіковані економіки з розвинутим промисловим та сільськогосподарським виробництвом, сферою послуг, мають потужний сектор малого та середнього бізнесу, забезпечують виробництво та торгівлю товарами з високою доданою вартістю, характеризуються постійними технологічними та інноваційними процесами, що підтримує конкурентність їх продукції.

Зазначені чинники дозволили країнам Європи поступово переорієнтуватися при формуванні доходів бюджетів на підвищення рівня оподаткування прямими податками реальних доходів населення, прибутку корпорацій та власності різного виду. Обсяг та динаміка ВВП є одним з індикаторів, який відображає практичне втілення економічного потенціалу держави. У цьому контексті зростання прибутку корпорацій, бізнесу, реального сектору економіки та сфери послуг, доходів громадян при сталому курсі грошової одиниці є показником загального підвищення реального добробуту усіх платників податків, що у свою чергу, дозволяє владі акумулювати достатньо вагому частку бюджетних ресурсів за рахунок прямих податків. Варто зазначити, що пряме оподаткування є більш громіздким, але і більш індивідуалізованим, порівняно з непрямими податками. У розвинутих країн влада надає бізнесу податкові пільги при модернізації виробництва, реінвестуванні, що стимулює підприємства до постійного вдосконалення своїх виробничих процесів, а це, у свою чергу, здешевлює виготовлення товарів та підвищує їх конкурентність на ринку. Саме у цьому і проявляються довгострокові відмінності у впливі прямих і непрямих податків на учасників економічних відносин.

Вищезазначене корелюється з даними рисунку 1, який демонструє структуру глобальних митних платежів, які були перераховані до бюджетів митними органами окремих макрорегіонів у 2022 році.

Як видно з даних рис. 1 у 2022 році у глобальному вимірі країни Європи сформували найбільшу частку доходів від митних платежів (58%), країни Азії та Тихо-

Таблиця 1

Внесок митних органів у формування податкових доходів бюджетів країн різних макрорегіонів, 2018–2023 рр., %

№ пп	Макрорегіон	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023
1	Європа	24,5	25	24,2	27	10
2	Південна, Північна, Центральна Америка, Карибські острови	30,3	30	28,6	29	24
3	Далекий Схід, Південна та Південно-Східна Азія, Австралія та Тихоокеанські острови	30,6	30,5	29,1	27	34
4	Північна Африка, Близький та Середній Схід	36,8	36,7	41,8	42	23
5	Західна та Центральна Африка	41,1	41,4	43,2	46	34
6	Східна та Південна Африка	30,8	31,9	34,1	32	26

Джерело: сформовано за [14, с. 26–27; 15, с. 40–41; 16, с. 52–53; 17, с. 58–59; 18, с. 68–69]

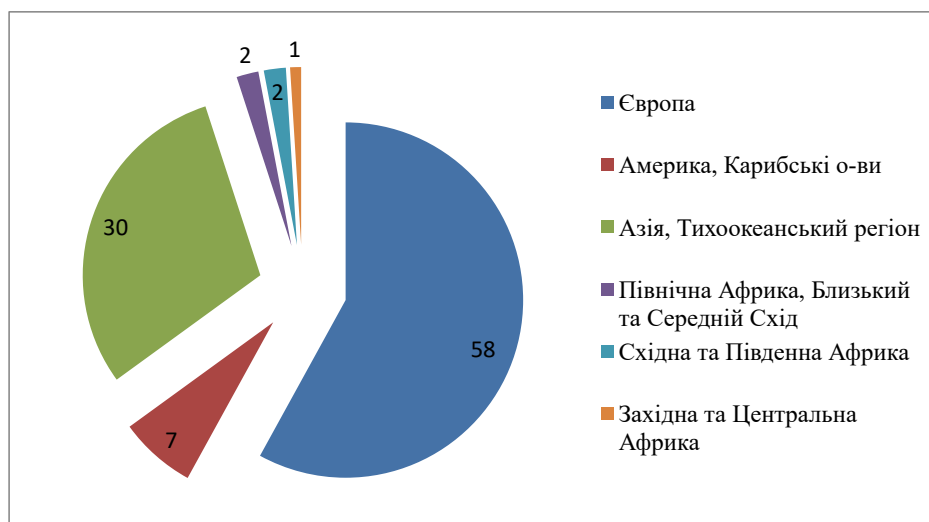

Рис. 1. Структура глобальних митних платежів, які були перераховані митними органами до бюджетів країн макрорегіонів, 2022 р., %

Джерело: [18, с. 76]

океанського регіону посіли друге місце (30%) за внеском у формування глобальних доходів від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності. Інші чотири макрорегіони забезпечили формування тільки 12% світових доходів від митних платежів.

Така ситуація визначається ресурсним та економічним потенціалом, фізичним обсягом та динамікою торгівельних відносин окремих країн, товарною структурою експорту та імпорту, митно-тарифною політикою країн, часткою товарів з високою додатною вартістю, яка пропонується на міжнародні ринки, співвідношенням курсів валют у яких здійснюються розрахунки, податковою політикою країн.

Активне використання оподаткування експортно-імпортних операцій дає можливість досягнути багатьох завдань державної політики – формування частини доходів державного бюджету, регулювання структури експорту-імпорту товарів, забезпечення протекціоністських заходів для захисту вітчизняних товаровиробників та формування їх додаткового доходу тощо.

Саме у такому контексті важливо досліджувати значення митних платежів у формуванні доходів державного бюджету України (табл. 2).

Незважаючи на стрімке зростання доходів державного бюджету України у 2022 році порівняно з попереднім 2021 р. (на 37,8%), лівова частка доходів була акумульована за рахунок коштів від закордонних країн та міжнародних організацій (26,9% доходів державного бюджету). Усі інші досліджувані показники доходів за рахунок митних платежів у 2022 році скоротилися порівняно з попереднім роком: податкові надходження загалом на 14,2%, в т.ч. надходження від акцизного податку зменшилися на 47,7%, ПДВ – на 33,5%, мито – на 31,3%. Єдиною товарною групою з досліджуваних митних платежів, надходження по яких у 2022 році порівняно з попереднім роком зросли, є тютюнові вироби – зростання надходжень акцизного податку склало 6,5 млрд. грн. або 153,2%.

Тому статистичні дані за 2022 рік мають ілюстративний характер, а досліджуватися будуть звітні дані за період 2018–2021 років, які відображають реальні тенденції формування фінансових ресурсів державного бюджету, в т.ч. і за рахунок митних платежів. При аналізі фінансових показників варто також враховувати високий рівень індексу споживчих цін у 2022 році (20,2%) [20], що безпосередньо впливає на рівень реального зростання дохідної бази бюджету.

Таблиця 2

Динаміка доходів державного бюджету України, 2018–2022 рр., млрд грн

Групи доходів	2018	2019	2020	2021	2022	2021 / 2018, %
Разом доходів, в т.ч.	928,1	998,3	1076,0	1296,9	1787,4	139,7
Податкові надходження, в т.ч.	753,8	799,8	851,1	1107,1	949,8	146,9
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів, в т.ч.	47,7	53,5	57,8	79,6	41,7	166,8
-лікєро-горілчані вироби	1,5	1,9	2,4	3,1	2,2	209,9
-тютюнові вироби	0,6	1,1	2,3	12,2	18,6	1910,9
-транспортні засоби	4,6	11,9	11,0	16,4	5,0	359,3
-пальне	40,9	38,3	42,0	47,8	15,7	116,9
ПДВ з ввезених на митну територію України товарів	295,4	289,8	274,1	380,7	253,1	123,9
Ввізне мито	26,6	29,9	30,2	36,9	23,3	138,8
Вивізне мито	0,5	0,2	0,3	1,3	2,3	256,2
Разом митних платежів	370,2	373,3	362,4	498,5	321,0	134,7

Джерело: сформовано за [19]

Загалом за період 2018–2021 роки сума митних платежів, акумульованих до державного бюджету України зросла на 34,7%, вони забезпечували формування 37–40% доходів державного бюджету. Значення інших груп доходів державного бюджету (неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди) в поточних умовах є мінімальним.

Надходження акцизного податку з ввезених в Україну підакцизних товарів зросли найбільше – абсолютна сума податку за аналізований період збільшилася на 66,8% (або на 31,9 млрд грн), а частка у доходах державного бюджету підвищилася з 5,1% до 6,1%. За цей період спостерігалось неодноразове підвищення ставок акцизного податку по усіх групах підакцизних товарів (паливо-мастильні матеріали, алкогольні напої, тютюнові вироби тощо). Незважаючи на помірковане фіскальне значення акцизного податку, він є важливим інструментом обмеження з боку держави споживання шкідливих груп товарів (алкогольні напої, тютюнові вироби). Найбільше зростання даного податку за досліджуваний період зафіксовано саме по тютюновим виробам – у 19 раз (від 636,7 млн грн у 2018 році до 12167 млн грн у 2021 р.).

Досить високі темпи зростання спостерігалися також по сумарним надходженням від ввізного та вивізного мита – 41%, зростання абсолютних обсягів складо від 27,1 млрд грн у 2018 році до 38,2 млрд грн у 2021 році при незмінній частці у доходах державного бюджету у 2,9%.

У абсолютній сумі найбільш вагомим джерелом доходів є ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, збільшення обсягу якого за період 2018–2021 роки складо 23,9% або 85,3 млрд грн, однак частка податку у доходах державного бюджету дещо скоротилася від 31,8% до 29,4%.

Оскільки світова практика стверджує, що близько 80% усіх доходів бюджету повинні формуватися за рахунок податків, то проаналізуємо частку митних платежів саме у податкових доходах державного бюджету України (рис. 2).

Загалом упродовж 2018–2021 років спостерігається поступове скорочення частки митних платежів у податкових доходах державного бюджету від 49,1% (2018 р.) до 45,1% (2018 р.), що у цілому могло би бути позитивним

явищем з точки зору поступової побудови довгострокової збалансованої системи доходної бази бюджету та посилення ролі прямого оподаткування. Однак, хочемо наголосити, що рівень залежності податкових доходів бюджету від митних платежів в Україні є надзвичайно високим і корелюється з показниками найбідніших країн світу (табл. 1).

Саме тому у стратегічному плані важливим є подальше зменшення залежності доходів бюджету від митних платежів в напрямку переорієнтації на пряме оподаткування.

Погоджуємося з твердженнями окремих зарубіжних дослідників [13, с. 113] про те, що доходи бюджету повинні переважно формуватися на основі національних ресурсів, що можливе лише за рахунок динамічного економічного розвитку, оптимізації системи управління державними фінансами та посилення протидії порушенням у сфері оподаткування.

Останні десятиріччя в Україні є надзвичайно актуальною є проблема контрабанди, яка веде до суттєвих втрат у доходах бюджету. Крім того контрабанда має перелік інших негативних економічних наслідків для внутрішніх товаровиробників, які опиняються у неконкурентних умовах та для споживачів такої продукції, яка може не відповідати стандартам якості, зменшення вітчизняного виробництва.

Зокрема, за оцінками експертів [21, с. 12] втрати бюджету через існування різних схем контрабанди зростають щорічно приблизно від 3,2 млрд дол. США у 2018 р. до 3,9 млрд дол. США у 2021 році. Ці ж дослідники провели оцінку додаткових надходжень бюджету при різному рівні «відбілення» контрабанди (табл. 3).

Вищезазначені дані яскраво ілюструють реальний потенціал зростання надходжень до бюджету за рахунок митних платежів за умови подолання корупційних схем у митній сфері та дотримання усіма учасниками зовнішньоекономічних відносин фінансової дисципліни у сфері митного оподаткування. У випадку перекриття навіть 20% існуючих каналів контрабанди потенційно можливо додатково акумулювати до бюджету близько 50% обсягів сплачених протягом конкретного року митних платежів.

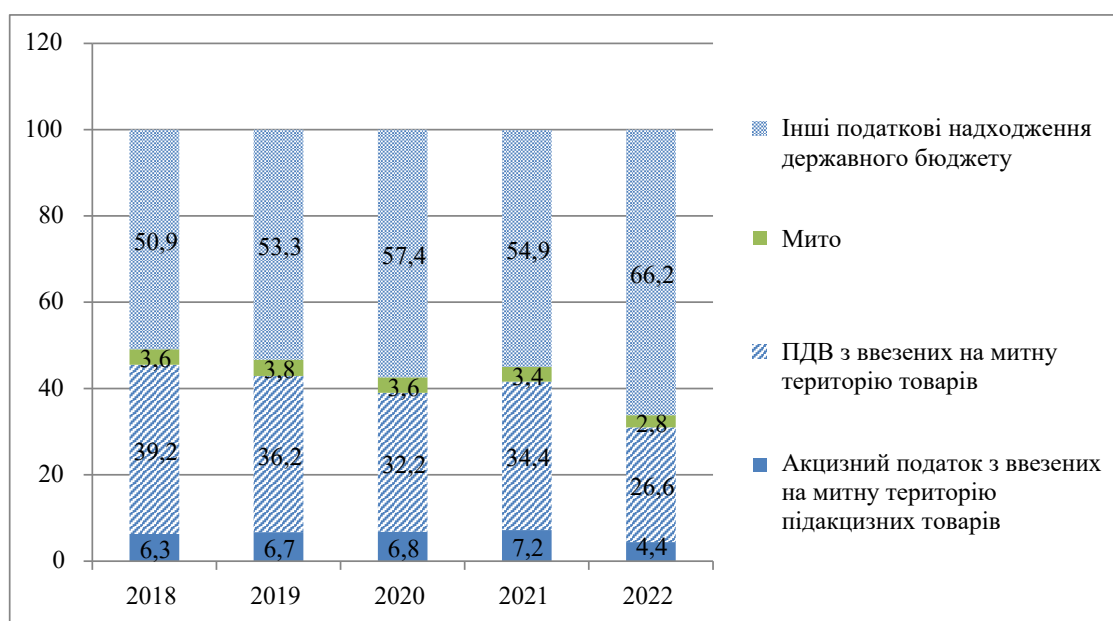

Рис. 2. Динаміка структури податкових надходжень державного бюджету України, 2018–2022 рр., %

Джерело: [19]

Оцінка потенційних надходжень до бюджету при «відбіленні» контрабанди в Україні, тис. дол. США, 2018–2021 рр.

Показники / роки	Обсяг додаткових надходжень бюджету при рівні «відбілення» контрабанди на		
	20%	60%	80%
2018	723 728	2 171 183	2 894 911
2019	818 247	2 454 741	3 272 988
2020	935 466	2 806 398	3 741 865
2021	1 046 516	3 139 548	4 186 064

Джерело: узагальнено за даними [21, с. 29–30]

Ці ж експерти [21, с. 15] стверджують, що серед порушень митного законодавства переважає недостовірне декларування (40,3%), що веде до зниження митної вартості товару, яка є базою для обчислення митних платежів.

Для мінімізації негативних наслідків порушень митного законодавства фахівцями Міжнародного валютного фонду для країн з низьким рівнем економічного розвитку було розроблено перелік рекомендацій, окремі з яких ще все є актуальними і для України. Зокрема, для вирішення проблеми з порушеннями при обчисленні митної вартості товару у короткостроковому періоді запропоновано [10, с. 5-6] митним органам збирати та використовувати порівняльні дані для виявлення суттєвих відмінностей між заявленою вартістю та середніми цінами на товари по регіону; запровадити ефективну, прозору процедуру перевірки заявленої митної вартості, у випадку сумнівів у точності чи достовірності поданої інформації; запровадити схему прогресивних і пропорційних штрафів для поступового підвищення рівня відповідності. Серед середньострокових заходів митним органам рекомендується [10, с. 6-8] забезпечити збір додаткової інформації для можливості одразу відхилити транзакції у сумнівних випадках; митним органам рекомендується співпраця з податковими органами при збиранні інформації про відносини між партнерами різних країн для спільного контролю податкових наслідків трансфертного ціноутворення; митні органи повинні використовувати дані для стратегічного аналізу ризиків, в т.ч. дзеркальна статистика може використовуватися для оцінки відхилень у фінансових показниках за секторами та типами товарів; виробити комплексну стратегію митного контролю, яка передбачає дії до та після митного оформлення.

Зважаючи на вагомість митних платежів у дохідній частині державного бюджету України, питання виведення зовнішньоекономічних операцій з тіньових схем є надзвичайно актуальним, особливо в сьогоденні умовах спаду економічної активності, пошкодження виробничої

інфраструктури, обмеження у здійсненні зовнішньоторгівельних операцій через блокаду портів, втрату традиційних ринків окремих товарів, обмеження існуючих джерел бюджетних ресурсів.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило вагому роль митних платежів у формуванні дохідної бази державного бюджету України (близько 40% усіх доходів). Досліджено переваги непрямих платежів у реалізації фіскальної функції держави, чим пояснюється активне їх використання в Україні. Найбільш важливе фіскальне значення серед митних платежів займає ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, а мито та акцизний податок з ввезених та митну територію України підакцизних товарів виконують переважно регулюючу функцію, оскільки їх фіскальне значення не є суттєвим. До негативних економічних наслідків посиленого використання непрямого оподаткування відносимо підвищення загального рівня цін та посилення споживчої інфляції.

Як виявило вивчення зарубіжних наукових та експертних джерел, висока залежність податкових надходжень бюджету від митних платежів є характерною для країн із слабким рівнем економічного розвитку. Тому у перспективі, для забезпечення надійної та диверсифікованої бази формування доходів бюджету, необхідно створити умови для активного залучення інвестицій, відновлення виробничої та соціальної інфраструктури, відбудови житла, виробничих потужностей. Така політика може дати поштовх до відновлення економіки, підвищення доходів бізнесу та населення, формування фінансових резервів і створить економічну базу для поступового підвищення ролі прямих податків у доходах бюджетів.

В сьогоденні умовах особливої актуальності набуває попередження порушень митних правил, контрабанди при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, що дозволить збільшити доходи державного бюджету без підвищення податкового навантаження на бізнес та споживачів імпортованих товарів.

Список використаних джерел:

1. Дубовик О.Ю., Мартинюк І.В. Фіскальна ефективність митних платежів в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 1–2 (278–279). С. 30–36.
2. Найденко О.Є., Тихомирова Д.В. Роль митних платежів у митній політиці України. *Гроші, фінанси і кредит*. 2021. Вип. 60. С. 180–185.
3. Сідляр В.В., Валігура В.А. Проблеми адміністрування митних платежів через призму фіскальних загроз. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9173> (дата звернення: 20.06.2023).
4. Криlach О. Митні платежі у забезпеченні фіскальних надходжень держави. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 6 (269). С. 68–83.
5. Податковий кодекс України (№ 2755-VI від 02.12.2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
6. Митний кодекс України (№ 4495-VI від 13.03.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
7. A Guide to Customs Import Procedures. Irish Tax and Customs. December 2022. URL: <https://www.revenue.ie/en/customs/documents/import-procedures-guide.pdf> (дата звернення: 20.06.2023).
8. Крисоватий А.І., Герчаківський С.Д., Дем'янюк О.Б. та ін. Митна справа: підруч. / за ред. Крисоватого А.І. Тернопіль : ВПЦ «Екон. думка ТНЕУ», 2014. 540 с.

9. Крупка М.І., Грін О.В., Замасло О.Т. та ін. Митна справа: підручник / за ред. проф. Крупки М.І. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2017. 572 с.
10. Gilles Montagnat-Rentier. Revenue Administration: Short-Term Measures to Increase Customs Revenue in Low-Income and Fragile Countries. *Technical Notes and Manuals* No. 2019/001. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2019/04/04/Revenue-Administration-Short-Term-Measures-to-Increase-Customs-Revenue-in-Low-Income-and-46715> (дата звернення: 22.06.2023).
11. The Contribution of Customs to Economic Competitiveness. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/key-issues/ecp/the-contribution-of-customs-to-economic-competitiveness.pdf?la=en> (дата звернення: 22.06.2023).
12. Сочка К.А. Митні платежі як джерело доходів державного бюджету України. Економічний розвиток держави та регіонів в контексті сучасних інтеграційних процесів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 19–20 травня 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 108–111.
13. Yll M., Nagip S. The Role of Customs in Budget Revenues and Economic Development in Kosovo. *Pécs Journal of International and European Law*. 2019/I-II. P. 107–114.
14. WCO Annual Report. 2018–2019. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2018_2019.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
15. WCO Annual Report. 2019–2020. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2019_2020.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
16. WCO Annual Report. 2020–2021. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2020_2021.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
17. WCO Annual Report. 2021–2022. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2021_2022.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
18. WCO Annual Report. 2022–2023. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2022_2023.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
19. Доходи. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення: 20.06.2023).
20. Макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (дата звернення: 20.06.2023).
21. Кукуруза Г., Ніколаєнко С., Лесик М. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі / непрямі втрати бюджету та економіки. URL: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/researches> (дата звернення: 20.06.2023).

References:

1. Dubovyk O.Yu., Martynyuk I.V. (2021) Fiskalna efektyvnist mytnykh platezhiv v Ukraini [Fiscal efficiency of customs payments in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 1–2 (278–279), pp. 30–36.
2. Naydenko O.YE., Tykhomyrova D.V. (2021) Rol mytnykh platezhiv u mytniy politytyi Ukrainy [The role of customs payments in the customs policy of Ukraine]. *Hroshi, finansy ta kredyt*, випуск 60, pp. 180–185.
3. Sidlyar V.V., Valihura V.A. (2021) Problemy administruvannya mytnykh platezhiv kriz pryzmu fiskalnykh zahroz [Problems of administration of customs payments through the prism of fiscal threats]. *Elektronne naukove fakhove vydannya «Efektyvna ekonomika»*, no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9173> (accessed June 20, 2023).
4. Krylach O. (2019) Mytni platezhi v zabezpechenni fiskalnykh dokhodiv derzhavy [Customs payments in the provision of fiscal revenues of the state]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 6 (269), pp. 68–83.
5. Tax Code of Ukraine (No. 2755-VI dated December 2, 2010). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed 20.06.2023).
6. Customs Code of Ukraine (No. 4495-VI dated March 13, 2012). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (accessed June 20, 2023).
7. A Guide to Customs Import Procedures. Irish Tax and Customs. (December 2022) Available at: <https://www.revenue.ie/en/customs/documents/import-procedures-guide.pdf> (accessed June 20, 2023).
8. Krysovaty A.I., Herchakivskyy S.D., Demyanyuk O.B. та ін. (2014) Митна справа: підруч. / ed. Krysovaty A.I. Ternopil: VOTS «Ekon. dumka TNEU», 540 p.
9. Крупка М.І., Грін О.В., Замасло О.Т. та ін. (2017) Митна справа: підруч. / за редакційною проф. Крупка М.І. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 572 p.
10. Gilles Montagnat-Rentier. Revenue Administration: Short-Term Measures to Increase Customs Revenue in Low-Income and Fragile Countries. *Technical Notes and Manuals* No. 2019/001. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2019/04/04/Revenue-Administration-Short-Term-Measures-to-Increase-Customs-Revenue-in-Low-Income-and-46715> (accessed June 22, 2023).
11. The Contribution of Customs to Economic Competitiveness. Available at: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/key-issues/ecp/the-contribution-of-customs-to-economic-competitiveness.pdf?la=en> (accessed June 22, 2023).
12. Sochka K.A. (May 19–20, 2023) Mytni platezhi yak dzherelo nadkhozhen do derzhavnoho byudzhetu Ukrainy [Customs payments as a source of revenue for the state budget of Ukraine]. *Економічний розвиток держави та регіонів у контексті сучасних інтеграційних процесів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 19–20 травня 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, pp. 108–111.*
13. Yll M., Nagip S. The Role of Customs in Budget Revenues and Economic Development in Kosovo. *Pécs Journal of International and European Law*, 2019/I-II, pp. 107–114.
14. WCO Annual Report. 2018–2019. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2018_2019.pdf (accessed June 23, 2023).
15. WCO Annual Report. 2019–2020. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2019_2020.pdf (accessed June 23, 2023).
16. WCO Annual Report. 2020–2021. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2020_2021.pdf (accessed June 23, 2023).
17. WCO Annual Report. 2021–2022. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2021_2022.pdf (accessed June 23, 2023).
18. WCO Annual Report. 2022–2023. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2022_2023.pdf (accessed June 23, 2023).

19. Revenues. Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (accessed June 20, 2023).
20. Macroeconomic indicators. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (accessed June 20, 2023).
21. Kukuruza H., Nikolayenko S., Lesyk M. Analiz obshchiv kontrabandy v Ukraini: masshtaby, pryami/nepryami vtraty byudzhetu ta ekonomiky [Analysis of the volume of smuggling in Ukraine: scale, direct / indirect losses of the budget and economy]. Available at: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/researches> (accessed June 20, 2023).

CUSTOMS PAYMENTS AS A FISCAL TOOL OF THE STATE: TRENDS AND CHALLENGES OF THE CURRENT PERIOD

Summary. The governments of many countries are facing the urgent task of forming a system of sustainable sources of budget revenues to finance various needs of the state in present conditions of uncertainty in economic, social, political processes. The article examines the role of revenues collected by customs authorities in the tax revenues of budgets of various groups of countries according to the classification of the World Customs Organization and their relationship with the level of economic development of such countries. The conducted research confirmed the important role of customs payments in the formation of the revenue base of the state budget of Ukraine (appr. 40% of total revenues). The most important fiscal role among customs payments is related to VAT on imported goods, while customs duty and excise tax on imported excise goods perform mainly a regulatory function, since their fiscal role is not significant. The positive and negative consequences of the use of customs payments as indirect taxes on different subjects of economic systems (governments, business and population) are studied. The negative economic results of the active use of indirect taxation include an increase in general prices level and an increase in consumer inflation. The high dependence of budget tax revenues on customs payments is a feature of countries with a low economic development level. It is necessary to create conditions for attracting investments, restoration of industrial and social infrastructure, reconstruction of housing, and production facilities in order to ensure the reliable basis for budget revenues collection. This kind of policy can contribute to the recovery of the economy, increasing businesses and population incomes, forming financial reserves, and will also create an economic base for a gradual increase in the role of direct taxes in budget revenues. Prevention of violations of custom legislation in foreign economic transactions can increase the revenues to the state budget without increasing the tax burden.

Key words: customs payments, indirect taxes, budget revenues, foreign economic activity, economic development.